

סודו של יהושע

הרב אביעד חזני, סרן

ראש מדור עתי"ד

א. פתיחה

עומדות רגלינו בשערי חגיגות שבעים שנים להקמת המדינה וצה"ל; שיבת ציון קורמת עור וגידים מול עינינו המשתאות ופינו מתמלא-שחוק, היינו כחולמים. כנסיים על גבי ענקים, נשענים אנו על כתפיהם של הדורות הקודמים, יונקים מכוחם וממשיכים בדרכם. את כניסתנו כעם, לראשונה, לארצנו, הוביל יהושע בן נון ברוחו האדירה. ירידה לעומקם של דברים וניתוח התהליכים והמגמות שאפיינו את יהושע ואנשי דורו נוסכת אור יקרות בהבנתו של דורנו-אנו. השיבה ההיסטורית דופקת על פתחינו ודורשת מאיתנו לברר ולעסוק בתיקון וביצור הרוח הגאולית בעם ישראל. ראשון הרבנים הראשיים לצה"ל, האלוף הרב שלמה גורן זצ"ל, כתב על חשיבות העיסוק בסוגיות אלו (מחניים כ):

עם ראשית צמיחת קרן הגאולה בימינו, בהגלות הכוח המשחרר העליון של עם ישראל בארץ הקודש בדמות צבא ההגנה לישראל, המכשיר רב העוצמה להגשמת חזון אחרית הימים של נביאי ישראל, שומה עלינו לגלות ולפענח את האור הגנוז זה אלפי שנים בספר מלחמות ה', בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה את חוקי האלוקים ותורתו לצבא ישראל ומלחמותיו.

במאמר זה נשתדל בעז"ה להעמיק בדברים אלו ויהי רצון שיאיר ה' עיננו במאור תורתו.

ב. דור ראשון ודור אחרון

בחטא המרגלים נגזר על דור המדבר שלא ייכנסו לארץ, לשם כך נדד עם ישראל ארבעים שנים עד בואם אל ארץ נושבת: "במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום, יום לשנה יום לשנה תשארו את עוונותיכם ארבעים שנה וידעתם את תנאותי" (במדבר יד, לח). בפירושו לסיום הפסוק - "וידעתם את תנאותי", אומר הנצי"ב בהתייחסו למטרת העונש:

באשר יהיה לפלא זה המשך הרב, ולא שייך לאמור כי הוא בתורת מידה כנגד מידה, שהרי לדור החדש אין מגיע עונש, וא"כ הרי טוב היה שימותו כל אותו הדור במשך קצר, והבנים ייכנסו לארץ. על זה השיב: "וידעתם את תנאותי" – עוד תגיע שעה שתדעו טעם שאני מניא אתכם הרבה והוא מה שפירש משה רבנו לישראל בערבות מואב, כמבואר בספר דברים (פח, ב-ג), ובדרך כלל הוא על יסוד אחד ללמדנו אורח הגלות והפיזור, ולא הודיעם כאן, שלא לשבר לבם בלי תועלת, ודיה לצרה זו של אותה שעה שנגזר גלות במדבר ארבעים שנה... והיינו דאיתא בירושלמי (הוריות פ"ג, ה"ה): "ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי - משה צפה ברוח הקודש שעתידין ישראל להסתבך במלכויות וראשיהן עומדים על גביהן, הקדים ראשים לזקנים.

לפני מותו כשמדבר משה רבנו על הנדודים במדבר, הוא משתמש בביטויים מפתיעים: "למען

ענותך, לנסותך, לדעת את אשר בלבבך התשמור מצוותיו אם לא... וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוֹקִיךָ מִסֵּרְךָ" (דברים ח, ב-ה). מדברים אלו מהדהדת השאלה: וכי השנים במדבר היו לנסות את ישראל ולדעת את אשר בלבבם? אין כאן עונש על חטא המרגלים?

הנצי"ב שם ביאר את כוונת הכתובים, שימי הנדודים במדבר אינם עונש על חטא המרגלים, אלא הכנה לעונש אחר, שהוא הגלות הארוכה. גלות זו אכן נובעת מחטא המרגלים, כדברי חז"ל (תענית כט, א): "אתם בכיתם בכיה של חִינִם, ואני קובע לכם בכיה לדורות", שכבר נגזר שליל הבכיה, ליל תשעה באב, יהיה ליל בכיה לדורות בחורבן ראשון ושני, אלא שלִישראל לא נודע דבר זה עד בואם לערבות מואב. וזו לשון הנצי"ב:

וכאן הודיע משה התכלית, שהיה כדי לענותך - שתהיו מורגלים בגלות ובהילוך ממקום למקום כמו שהיה במדבר שהלכו כמה מסעות... ודעתא דאינש נקבע בארבעים שנה, כדאיתא בעבודה זרה (ה, א): "לא קאי אינש אדעתא דרביה עד ארבעין שנין...", לא בשביל נקמה ח"ו, אלא לתועלת, כמו אב המייסר את הבן. ועוד, דרך האב המייסר את הבן מקדים רפואה שיהיה מוכן אחר הכאה, כך ייסורים שהקב"ה מייסר את ישראל במדבר במה שהניען ארבעים שנה, בא לתועלת לדורות הגלות, והקדים בזה רפואה למכה.

מדברים אלו אנו מקבלים זווית ראייה חדשה על ההיסטוריה של עם ישראל, ועל תפקיד דורנו. מתברר שעד ימינו, עם ישראל מעולם לא נכנס לארץ ישראל כניסה שלימה! בכניסתו לארץ ישראל בהובלת יהושע, ידע העם שזו כניסה זמנית, ושהבית הראשון והשני יחרבו. יציאת מצרים, שהשלמתה היא בלשון החמישית, "והבאתי", עדיין נמשכת³⁵², ועלינו, דור הגאולה השלישית שאין לה הפסק (תנחומא, שופטים ט), הוטלה המשימה להכניס את ישראל לארץ, ולהביא את תהליך יציאת מצרים לשלמותו, כדברי הרב צבי יהודה קוק (לנתיבות ישראל, מאמר כג):

אותו קול א-להים חיים ומלך עולמים, שהפיל אז את החומה שהפסיקה בינינו לבין ארצנו בקראו לנו "עֲלֵה" הוא הקורא לנו, בהכינו עתה את המצבים המתאימים לכך, - "רָשׁ", ואותו הקול של תורתו וכל מצוותיה, הנשמע לכל מי שעמדו רגלי אבותיו על הר סיני, הוא החוזר ומחייב אותנו כולנו בקיום המצווה הא-להית שנצטוו לדורות לרשת את הארץ אשר נתן לאבותינו, ואשר לפני עלותנו אליה נתן לנו את תורתו ומתוכה הקים לנו את נביאיו, לאור תבל ומלאה ולברכת משפחות-אדמה ודורות-אדם. "כִּאֲשֶׁר דָּבַר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ אֶל תִּירָא וְאֶל תַּחַת" (דברים א, כא).

כדי להבין מהן הפעולות שעלינו לעשות, ומהן ההכרות וההבנות שעלינו לרכוש, כדור שעליו הוטלה המשימה להשלים את מעשי הדור הראשון, ככלל, וכחיילי צה"ל המופקדים על בטחון ישראל בפרט, עלינו להעמיק בסדר כניסתם של ישראל לארץ בדור ההוא, להתבונן באופן בו בנה יהושע את יסודות עם ישראל כעם הנכנס לארצו ונוחל אותה, ובכך נוכל למלא יעודנו על הצד הטוב ביותר. אולי לכך כוונו חז"ל באמרם (נדרים כב, ב):

אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד מפני

352 אולי יש בכך כדי לתת מימד חדש לביטוי "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

שערכה של ארץ ישראל הוא.

ספר יהושע הוא ספר של 'לפני החטא', יש בו מימד לכתחילאי, כיצד אומה נכנסת ונוחלת את ארצה. מהנהגתו של יהושע נלמד על ערכה של הארץ ועל אופן ההתנהלות בבואנו לבצר את בטחונה.

ג. מלחמת עמלק

"הכל הולך אחר ההתחלה" (עץ חיים ד, ד). והפעם הראשונה בה אישיות כלשהיא מופיעה בתנ"ך מעניקה לנו זווית ראייה דרכה ביכולתנו להביט בדמות גדולה זו. המקום הראשון בו אנו פוגשים את יהושע הוא בפרשת בשלח, כאשר משה רבנו מבקש מיהושע שיצא להילחם בעמלק (שמות יז, ט):

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּתָר לָנוּ אֲנָשִׁים וַיְצֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלֵק מִתָּר אֲנָכִי
נִצֵּב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי.

בפשט הכתובים אין התייחסות לכישוריו הצבאיים של יהושע או כישורים אחרים המלמדים על היותו מתאים לתפקיד אליו נבחר. אך מדרש רבא מגלה טפח מאחורי בחירת יהושע (כו, ג):

למה ליהושע? מתחלה אתה דורש, שהיה מבקש להדריכו למלחמה, לפי שהוא עתיד להכניס את ישראל לארץ.

נראים הדברים שכבר כאן, בראשית הדרך, משה רואה את יהושע כממשיך דרכו - מנהיג שיחליף אותו בבא-העת ויכניס את עם ישראל לארץ, כפי שמובא במכילתא (שמות יז, יד, ב):

כתוב זאת זיכרון בספר ושם באזני יהושע... מגיד שאותו הים נמשח יהושע...

שני נימוקים נוספים של המדרש ממצבים את יהושע כאדם המתאים להלחם באמירה הרוחנית של עמלק:

דבר אחר: למה ליהושע? אמר לו: זקנך על ידו ירדו למצרים, לך הזדווג עם מי שאירע אותם בעלותם ממצרים.

דבר אחר: למה ליהושע? אמר לו: זקנך אמר (בראשית מ"ב, י"ח): "את האלהים אני ירא" ובוזה כתיב (דברים כ"ה, י"ח) "ולא ירא אלהים". יבא בן בנו שאמר: "את האלהים אני ירא" ויפרע ממי שנאמר עליו "ולא ירא אלהים".

"זה לעומת זה עשה האלוהים" (קהלת ז, יד); עמלק הוא העם המנוגד לעם ישראל. ישראל נקראו "ראשית": "קִדְּשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רִאשִׁית תְּבוּאָתָהּ" (ירמיהו ב, ג), וגם עמלק נקרא 'ראשית': "ראשית גויים עמלק" (במדבר כד, כ). מפורסמים דברי רש"י על אופיו של עמלק. על המילים "אשר קרך בדרך" (דברים כה, יח) מביא רש"י שלושה פירושים:

אשר קרך בדרך - לשון מקרה.

דבר אחר - לשון קרי וטומאה.

דבר אחר - לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו כל האומות יראים להלחם בכך ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה

לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף ע"פ שנכווה הקרה אותה בפני אחרים.

אל מול עם ישראל, המספר תהילות ה' ומעיד על השגחתו הפרטית של בורא עולם, ניצב עמלק, המשאיר את כל ההתרחשויות בעולם ליד המקרה.

כנגד בשורת קידוש החומר שנושא עם ישראל והקריאה לחיים של אמונה המשפיעה בכל רובדי החיים, מגיע עמלק ומטמא – מנתק את החיים מן הקודש, "שהיה לוקח עורלותיהם (מילותיהם) של ישראל וזורק כלפי מעלה". כלומר, מי שרוצה את הקודש - שיישאר בשמיים; אין מקום לחיי קודש בעולם הזה.

עמלק מטיל ספק גם בייעוד המוסרי שנושא עם ישראל. הוא קופץ ומקרר את ההתפעלות הבינלאומית מאומה ש"האידיאה האלוהית המוחלטת מושלת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור חייה" (למהלך האידיאות בישראל), כל זאת כשהעם "בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית" (שם). עמלק מסרב להכיר בייעוד זה, שכן בעיניו אין מקום לתיקון עולם – אין תקווה ואין לאן להתקדם. כפי שמבאר הרב קוק בעין אי"ה (ברכות נח, א): "עמלק ניצב בצר לישראל, רעה עינו במה שיצאו ישראל לחדש בעולם – שתהיה אומה מתנהגת במלכותה עפ"י גאון ה'".

יהושע, מצאצאי יוסף, הוא המתאים ביותר לעמוד מול עמלק (ילקוט שמעוני שמות, יז, רסא):

מפני שבא משבטו של יוסף, כתיב: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" - תצא להבה מבית יוסף ותאכל קש של בית עשו, זה יהושע שהרג עמלק. ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמן: מסורת אגדה היא: ביד בניה של רחל עשו נופל.

יוסף הצדיק ירד למצרים וכיהן כמשנה למלך, עמד בניסיון אשת פוטיפר, והצליח לשלוט בכוחותיו הגשמיים ולקדשם, הראה שישנה אפשרות לתקן ולהאיר את העולם. הוא אינו מסתפק בכך שהקודש יופיע במשפחת יעקב ופועל להנחלת הערכים בכל רחבי מצרים. כשיוסף ניצב בפני פרעה הוא אינו מתבלבל, הוא יודע שאין מקרה בעולם ומדגיש: "הא-לוהים יענה את שלום פרעה". לאחר פטירת יעקב, אומר יוסף לאחיו שהוא כלל אינו מקפיד על כך שהם מכרו אותו לעבד³⁵³ מפני ש"א-להים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב" (בראשית נ, כ). משה מבין שליהושע, שגדל בבית המדרש של יוסף הצדיק, יש את הכישורים להביא את בשורת החיבור הראוי. דווקא הוא זה שיכול לנצח את עמלק.

353 "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים מִרְגְּלִים אֲתֶם לְרָאוֹת אֶת עֲרוֹת הָאָרֶץ בְּאֶתֶם". המלה מרגלים מופיעה בסיפור יוסף ואחיו שבע פעמים (ואילו בחטא המרגלים היא לא מוזכרת אפילו פעם אחת!). בפנימיות יש כאן ויכוח עמוק בין יוסף הצדיק לאחיו. יוסף אומר להם: אתם מרגלים שבאתם לראות את "ערות הארץ". בשבילכם מצרים היא רק מקום הטומאה והקליפות שאין מה לעשות בו, רק להתנהג כמו מרגלים, לקחת משהו וללכת. אבל אני, אומר יוסף, לא נרתע להיות ולפעול גם במקום הזה. בשבילי זה לא חרפה ובזיון אלא אתגר: לתקן גם את מצרים.

ד. מלחמה ניסית ומלחמה טבעית

בניגוד ליציאת מצרים וקריעת ים סוף שהתרחשו ע"י ניסים גלויים, מלחמת עמלק התנהלה באופן טבעי ללא התערבות א-לוהית נגלית וללא שידוד מערכות הטבע. הרב חרל"פ מסביר את עומק הדבר (מי מרום ט, עמ' פט) :

והטעם נראה ברור כי כל מגמתו של עמלק לכפור בקדושת ישראל ומהאי טעמא זרק מילותיהם של ישראל כלפי שמיא, דעיקר כוונתו היתה לגנות את ישראל שאין בהם קדושה א-להית והם אנשים מגושמים כמו שאר העמים. ולפיכך צריכים למחותם דוקא ע"י מלחמה, להראות וללמד דעת כי גם כחם של ישראל הכח הגשמי הוא כח ה' ועז קדשו בימינם, ולכן דווקא ע"י כח הטבע של ישראל ינוצח עמלק וימחה שמו מן העולם. ולפיכך אמר "ושם באזני יהושע" דיהושע הוא המכניס לארץ ישראל.

כנגד עמלק, שבא לנתק בין שמיים וארץ, צריך להילחם בדרך הטבע. משה יודע שאין זאת מידתו להתעסק במלחמות טבעיות, עניינו הוא קבלת תורה מן השמים, לכן הוא שולח את יהושע, שעניינו חיבור, להלחם בעמלק בדרך הטבע.

רבנו בחיי עורך השוואה מרתקת בין משה שמתמש במטה לבין יהושע שמתמש בכידון (שמות יז, ה) :

ודע והתבונן שלא נשתמש שום נביא במטה אלא משה בלבד, ומפני שהמטה היה תחילת האותות נמסר למשה שהיה תחילת הנביאים, ואף יהושע תלמידו שקיבל ממנו לא נשתמש במטה אלא בכידון, הוא שכתוב: "ויאמר ה' אל יהושע נטה בכידון אשר בידך על העי" (יהושע ח, יח), וטעם הדבר כי המטה אשר ביד המושל מורה על האדנות ועל היכולת ועל הכח כענין שכתוב מטה עז שבט למשול" (יחזקאל יט, יד), אבל הכידון הוא מנהג כל יוצא למלחמה שנושאו בידו ואין זה סימן אדנות וממשלה כמטה.

משה שולח את יהושע להלחם בדרך הטבע והוא עולה אל ראש הגבעה לשאת את כפיו בתפילה, לחבר שמים וארץ, ולהורות שגם ההצלחה הטבעית יונקת את כוחה מלמעלה, וכדברי הרמב"ן המפורסמים (שמות יג, טז) :

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה... כל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד... הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר.

ה. חטא המרגלים

מקום נוסף בו בולטת הנהגת יהושע, עוד לפני שמונה באופן רשמי למנהיג, הוא חטא המרגלים. ארבעים יום לאחר שנשלחו ע"י משה רבינו, חוזרים המרגלים ומוציאים את דיבת הארץ רעה: "ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים ונחיה בעינינו כחנבים וכן היינו בעיניהם" (במדבר יג, לב-לג).

הרב קוק מבאר שחטאם של המרגלים היה שהם טענו שאי אפשר לגלות את הקדושה בתוככי ארץ ישראל (אורות התחיה כח):

וזו הוצאת דיבה על הארץ, שהיא ארץ מיוחדת, ועל ישראל שהם גוי מיוחד, וביחד - הם גוי אחד בארץ, והם יכולים לגלות את האחדות.

על עם ישראל נגזר ארבעים שנות נדידה במדבר. שנים בהן הנהגת ה' הייתה קדושה המתגלה באופן של שבירת המציאות הטבעית (ניסים גלויים), על מנת לעמוד על דעת רבם - ריבונו של עולם. כעת, נדרש לראות את הקדושה הזאת כשנכנסים לארץ ישראל:

כשבאים להשכלה עליונה זו, של הקדושה השלמה שבטבע, הכוללת בקרבה ג"כ את הקדושה שלמעלה מן הטבע והמתנגדת אל הטבע, אז המלחמה חודלת לגמרי, מדת הדין מתבסמת, והכול נוטה כלפי חסד. כל הכוחות שבאדם הפרטי נראים בעדינותם המרוממה, כפי מה שהם בטבע, והרי הם קדושים ומוכשרים לעילוי היותר עליון, והאור שלמעלה מן הטבע עומד אצור בהם לעת הצורך, והאדם חש בקרבו חופש של נועם-קודש, ו"ימוד עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו, שנאמר: בקרבך קדוש.³⁵⁴

מי שיכול לגלות את הקדושה שבטבע, מי שיכול לעמוד כנגד הקולות המפרידים בין הקודש לטבע ובין הנס לטבע, מי שעומד ועונה למרגלים המוציאים את דיבת הארץ – זה יהושע, אצא של יוסף הצדיק שפעל ליצוק את הקודש לתוך המציאות הטבעית.

יהושע וכלב פונים אל העם ואומרים (במדבר יד, ז-ט):

הָאֶרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתֶּה טוֹבָה הָאֶרֶץ מְאֹד מְאֹד. אִם חָפֵץ בָּנוּ ה' וְהִבִּיא אֶתְנוּ אֶל הָאֶרֶץ הַזֹּאת וּנְתַנָּה לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר הוּא זִבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ. אֲךָ בְּה' אֵל תִּמְרְדוּ וְאַתֶּם אֵל תִּירָאוּ אֶת עַם הָאֶרֶץ כִּי לְחַמְנוּ הֵם סָר צֶלֶם מְעֲלִיָּהֶם וְה' אֶתְנוּ אֵל תִּירָאֵם.

הם דורשים מהעם להילחם, הם יודעים שהקב"ה נמצא איתם גם בתוך הנהגת הטבע. אתם חוששים מהכניסה לארץ ומהשפעתה של המציאות החומרית? ההיפך הוא הנכון, אנחנו נקדש את הארץ, נגלה שהארץ הזאת מחברת שמיים וארץ, ולא רק שהארציות לא תאכל אותנו – אלא שאנחנו נאכל את הארץ, נגלה את הקדושה שבתוך הטבע. במהלך הוויכוח משה רבנו שותק, הוא בוחר לא להביע את דעתו. תגובתו של משה רבנו מובאת רק בספר דברים (א, כט-ל):

ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם. ה' אלוקיכם ההולך לכם הוא יילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם.

דבריו של משה רבנו שונים מדבריהם של יהושע וכלב. משה נראה כמוותר לבני ישראל על חולשתם ועל פחדם, הוא מבטיח להם שה' יילחם להם. הנהגתו של משה רבנו היא ע"י נס, ועפ"י הנהגה זו הדרך המתאימה לכיבוש הארץ היא על ידי ניסים. אבל משה רבנו לא נכנס לארץ ישראל, משום שהנהגה זו אינה מתאימה לארץ ישראל. ההנהגה המתאימה לכיבוש ארץ ישראל היא ההשתדלות בתוך הטבע, האחיזה בנשק והיציאה לקרב, ולא הנהגה ניסית של "ה' יילחם לכם". יהושע הוא איש צבא, מפקד, והוא נלחם עם בני ישראל את מלחמת כיבוש הארץ.

ו. ערכה של ארץ ישראל

על מעלתה של הישיבה בארץ ישראל מסופר בספרי (ראה יב, כט):

מעשה ברבי יהודה בן בתירה ורבי מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי רבי יהושע ורבי יונתן, שהיו יוצאים חוצה לארץ, והגיעו לפלטוס, וזכרו את ארץ ישראל. זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם, וקראו המקרא הזה: וירשת אותם וישבת בארצם, וחזרו ובאו למקומם. אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה. ומעשה ברבי אלעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר, שהיו הולכים לנציבים אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד הימנו תורה. והגיעו לצידון, וזכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם, וקראו המקרא הזה: וירשתם אותם וישבתם בארצם, חזרו ובאו להם למקומם. אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה.³⁵⁵

ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות, מפני שהיא נושאת את התוכן של התורה כולה. מגמת נתינת התורה היא לגלות את הקדושה בארץ, כדברי המדרש (תנחומא פרשת נשא):

בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם, נתאווה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים. ברא את האדם.

אין לתורה קיום אצל המלאכים בשמים (שבת פט, ב), היא צריכה לרדת לארץ לכוון את דרכיהם של 'בשר ודם', זוהי גדולתה ומטרתה. מעלה זו תופיע רק ע"י עם ישראל - הראוי לכך, ובארץ ישראל - המתאימה לעניין נשגב זה.

ארץ ישראל מגדלת בעם ישראל מדרגת חיים שמחברת רוח וחומר כאחד, אחדות גוף ונשמה, ובכך מביאה לידי ביטוי את תכלית הבריאה כולה. זהו תפקידה של הארץ, וזו דרכו של יהושע בכניסה לארץ - הפיכת עם ישראל מאוכלי המן, מעם של תורה מן השמים, לעם של תורת חיים, תורת ארץ ישראל, המחברת שמים וארץ.

ארץ ישראל נכבשת על ידי עם ישראל במלחמה ארצית³⁵⁶ ולא באמצעות ניסים. הרב קוק (אורות המלחמה, ד) מבאר שלולא חטא העגל, לא היה צורך לכבוש את הארץ ע"י מלחמה, מכיוון שעם ישראל היו במדרגה של שלימות שאומות הארץ היו משלימות איתם בפני יראת הרוממות. אך לאחר חטא העגל, אחרי שעם ישראל נכשלו בעבודה זרה שכל עניינה הוא "לבצר מקום לסיגי החיים... לתן להם גודל ושלטון בתוך הטוב והקודש; לא לטהר את הקודש כ"א לטמאו ולסאבו" (אורות ישראל ותחייתו, טו), עם ישראל נדרש לתקן, להילחם ולהוכיח שלא צריך להשפיל את הקודש למטה, אלא שניתן ואף צריך להרים את החול כלפי מעלה, לקדשו ולרוממו.

355 ועיין עוד בתוספתא ע"ז ה, ב.

356 ראוי לציין את דעת הרמב"ם (הלכות בית הבחירה ו, טז) שקדושה ראשונה קידשה רק לשעתה, מכיוון שהייתה ע"י כיבוש; ואילו קדושה שנייה, בימי עזרא, קידשה אף לעתיד לבא, מפני שהייתה ע"י חזקה ולא ע"י כיבוש. התי"ט (עדויות ו) מבאר שעל אף שגם בזמן יהושע הייתה חזקה וישיבה בארץ, מכיוון שהיא התחילה באמצעות מלחמה, כיבוש הארץ ע"י הגויים מבטלת את כוחה. אולם בימי עזרא, שעלינו בהסכמת האומות, אין כח לכיבוש שכבשו לאחר מכן את הארץ מידינו לבטל את הסכמתם הראשונית ולכן הקדושה נשארת גם לאחר חורבן הארץ.

הגדרתה של המלחמה לכיבוש הארץ, "מלחמת מצווה"³⁵⁷, מתמצת את עניינה של ארץ ישראל. היכולת להפוך למצווה אפילו את החלקים הנמוכים שקיימים במציאות, המלחמות, על ידי שאנו פועלים מתוך חיבור לקב"ה, ונלחמים לשם שמיים – זו עניינה של ארץ ישראל. וכדברי הרב קוק (אורות המלחמה, ב):

אנו מסתכלים בדורות הראשונים, המסופרים בתורה, בנביאים ובכתובים, אותם הדורות שהיו עסוקים במלחמה - והם הם הגדולים שאנו מתיחסים אליהם בידידות וגדולת קודש. הננו מבינים, שהזיק הנשמתי הוא היסוד: אותו מעמד העולם, שהלך במרוצתו אז, שהיתה המלחמה כל כך נחוצה בו, הוא גרם להופיע את אלה הנשמות, שהרגשתן הפנימית בתוכן שלם היתה. מלחמת קיומם, קיום האומה, מלחמת ד' היתה בהכרה פנימית. עזיזים היו ברוחם וידעו בעמק החשך לבחור בטוב ולסור מן הרע. "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע". כשאנו מתבוננים אליהם, הננו, בכל ההופעה הרוחנית שאנו כל כך שוקקים לה, משתוקקים לאמוצם, לכח החיים החטוב והגבוש, האיתן והמוצק, ששכן בקרבם, ומתוך תשוקה זו, כחנו הרוחני מתאמץ וכח גבורתנו מתעדן, ואותן הנשמות החזקות חוזרות לחיות בנו כימי עולם.

ז. מי ינחיל את הארץ

לפני מותו, מבקש משרע"ה מהקב"ה "איש על העדה" שינהיג את העם לאחר מותו. הקב"ה נענה למשה ומצווה אותו לסמוך את יהושע: "אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ". הספורנו מבאר את משמעותה של רוח זו: "מוכן לקבל אור פני מלך חיים כעניין: "וּבְלֵב כָּל חָכֵם לֵב נִתְּנִי הַכְּמָה" (שמות לא, ו). הרוח, היא זו הנותנת חיים בגוף, היא זו שהופכת את האדם לנפש חיה. הקב"ה מציין שכישרונו העיקרי של יהושע הוא היכולת לתת חיים, להפוך גם את העיסוקים הגשמיים לרוחניים, לתת גם לפעולות החומריות מימד של קודש³⁵⁸.

זו התכונה בזכותה נבחר יהושע להכניס את עם ישראל לארץ וזו תהיה דרכו בכניסה לארץ - הפיכת עם ישראל מאוכלי המן, מעם של תורה מן השמים, לעם של תורת חיים, תורת ארץ ישראל, תורה של חיבור שמים וארץ, "לה' הארץ ומלואה". כך כותב ר' צדוק הכהן מלובלין (קדושת שבת, מאמר ו, עמי' יח):

ולתורה שבע"פ היה די להם בספר יהושע, בערכה של ארץ ישראל, ששם התגלות כבוד מלכותו, שהוא מלך הארץ, ונקרא אלוקי הארץ. ועל כן, התגלות זה לא היה אפשר ע"י משה רבנו עליו השלום, שהוא היה מלך רק בהתאסף ראשי עם יחד וגוי' בהיותם במדבר בקיבוץ אחד בלב אחד והיו מנוגבים שם מכל טובות ותאוות וחמודות עולם הזה. אבל יהושע היה מלך הארץ, להאיר לישראל כי לה' הארץ ומלואה, דגם כל חמודות עוה"ז יוכלו להעלותם למקורם. ומשרע"ה הוריד תורה מן השמים לארץ, ויהושע בא ללמד

357 רמב"ם מלכים ה, א.

358 פעם נוספת שנו נפגשים בתיאור דומה היתה אצל יוסף הצדיק "וַיֵּאמֶר פְּרָעָה אֶל עֶבְדָּיו הֲנִמְצָא כְּזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ." (בראשית מא, לח), וכבר ראינו לעיל שיש קשר הדוק בין יוסף ובין יהושע שהיה מצאצאיו.

ערכה של ארץ ישראל, שיכולים להעלות כל ענייני הארץ לשמים ולה'...³⁵⁹

מסיבה זאת, בעת מינויו מצטוו יהושע ומתברך ע"י הקב"ה "חזק ואמץ": בדרך ארץ, בתורה, ובמלחמה³⁶⁰, וכדברי המצודות דוד (שם, פסוק ז):

רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה... למען תשכיל בכל אשר תלך - כי לולי זאת לא הועיל כלום בהנהגת העם כראוי.

זו הסיבה בגללה מצווה יהושע באופן מיוחד "לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל" (יהושע א, ח). יהושע לא רק נושא את ספר התורה עמו ומקיים את הכתוב בו, אלא גם עוסק בפועל בלימוד תורה במהלך המלחמה (מגילה ג, א): "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, אמר ר' יוחנן - מלמד שלן בעומקה של הלכה". יהושע מנצל את הלילה שבין הקרבות לעיסוק בתורה. הוא מבין שלימוד תורה במחנה איננו רק אמצעי לידיעת התורה על מנת לקיים מצוותיה. במעשה הלימוד עצמו יש ערך של התקדשות וטהרה, יש ללימוד את היכולת להעניק את המימד הרוחני לכל המלחמה, ועל כן, בשעות ההמתנה הארוכות לקראת ההתקפה בבוקר, הוא לן בעומקה של הלכה.

אופיו של יהושע בולט בנוסח הברכה השנייה בברכת המזון אותה תיקן. ברכת הארץ, כורכת את ההודאה על הארץ בהודאה על הברית והתורה כמקשה אחת, וכל שלא אמר אחד משלושה אלה לא יצא ידי חובתו (ברכות מח, ב). מעניינת דעתו של המעדני יו"ט (ברכות ו, ט), שברכה זו נתקנה עוד קודם שנכנסו לארץ, בחיי משה, ובכל זאת דווקא יהושע תיקנה ולא משה, משום שדווקא הוא שייך למדרגה זו של חיבור רוח וחומר³⁶¹.

ע"פ דברים אלו ניתן להבין גם את דברי המדרש (בראשית רבה צו, ג):

מי ששמו כשם הדג בנו מכניסן לארץ - "נון בנו יהושע בנו" (דברי הימים א, ז)

הרמח"ל (אדיר במרום, רצד) מבאר את עומק עניינו של הדג. הדג, אין לו צוואר, אין אצלו הפסק בין הראש - הרוחניות לגוף - לחומר, אין הוא טבוע בחומריות, וע"כ אינו צריך שחיטה, וכפי שכותב הרב קוק בריש מילין (אות ט):

מתגלה תוכן הדגי, הנו"ן, התגלות החיים המרובבים, מתוך האוצר המזהיר כולו באור נגהות מרובבות, מאוחדות ומאורגנות, ממוחיות למוזג אחדותי מלא שטף ועז.³⁶²

הבן איש חי מוסיף לבאר את משמעות השם "נון" (דרשות, שלח):

ונראה היינו טעמא כי נון נקרא מעילא לתתא ומתתא לעילא, שכל העשרה מרגלים היו תחילה צדיקים וסופם הרשיעו, אבל יהושע תחילתו צדיק וסופו צדיק, ולכך שם

359 וראה גם מלבי"ם יז, ט.

360 עיין רש"י יהושע א, ו-ט.

361 וראה להלן דעה נוספת בעניין זה.

362 ועיין עוד בעין אי"ה ברכות ו, לב.

נון שווה מרישיה לסיפיה ומסיפיה לרישיה... וז"ש ויקרא משה להושע בן נון ר"ל כדי שיתקיים בו הוראה טובה של בן נון.³⁶³

יהושע מגלה את האחדותיות הזאת, שאין בה פירוד בין ראשית לאחרית; הצדיק העומד בצדקותו – מתחילתו ועד סופו. רק מי שמלא בתכונה זו, שאין אצלו ניתוק בין השמים לארץ, יכול להכניס את עם ישראל לארץ. להלן נציין חלק מהביטויים לדרכו של יהושע בכניסה לארץ.

ה. עשו תשובה כדי שתכנסו לארץ ותאכלו מתבואת הארץ

ביהושע נאמר (א, י):

ויצו יהושע את שוטרי העם לאמור, עברו בקרב המחנה וצוו את העם לאמור הכינו לכם צדה, כי בעוד שלוש ימים אתם עוברים את הירדן הזה...

לאיזו צידה התכוון יהושע? רש"י בשם המדרש מפרש, שהכוונה לצורכי הדרך והמלחמה, "שאם אתה אומר במאכל ובמשתה, הרי היו מסתפקין במן שבכליהם עד ט"ז בניסן". מצודת דוד, לעומתו, רואה את יהושע מרגיל את העם למזון גשמי לצד המזון הרוחני - המן: "אף כי עדיין אכלו את המן, מכל מקום היה בידם מפרי האדמה ממה שהביאו להם תגרי עובדי גילולים, ואת זה ציוו להכין". בילקוט שמעוני, דורשים זאת חז"ל כתביעה להתכוננות רוחנית לקראת אכילת תבואת הארץ:

...אלא כך אמר להם, עשו תשובה כדי שתכנסו לארץ ותאכלו מתבואת הארץ שנאמר וישבות המן ממחרת.

הכניסה לארץ ישראל טומנת בחובה מעבר מאכילת המן – לחם השמים הרוחני, לאכילת פרי האדמה – תבואת הארץ. עליית המדרגה מאכילת המן אל פירותיה של ארץ ישראל זוקקת תשובה והכנה רוחנית.

הב"ח מבאר מהן המעלות של פירות ארץ-ישראל (או"ח רח):

קדושת ארץ הנשפע בה מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב... ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה.

דברים מעין אלו כותב הרב קוק באורות הקודש (ח"ג, עמ' רצה):

המאכל של ארץ ישראל מקדש בפנימיותו, ואינו מגשם כי אם בחיצוניותו.³⁶⁴

הקדושה הטמונה בארץ-ישראל שרויה גם בתוך הפירות היוצאים ממנה. אדם האוכל מפירותיה של הארץ זוכה להיפגש ולספוג לתוכו את הקדושה של ארץ ישראל. לכן הגישה

363 מדרש אגדה מופלא מובא בהקדמת רב פעלים לרבי אברהם בן הגר"א (עמוד יב) על כך שיהושע נבלע בבטן דג. הרב מרדכי הכהן (מחניים קכח-קל) כתב באריכות על אי-מהימנות מאמר זה.

364 ועיין שער החצר סימן עב, וסימן תקסח.

לאכילת הפירות הללו מצריכה הכנה רוחנית; אדם שמעוניין להפנים את הקדושה העליונה של ארץ ישראל צריך לזכך את עצמו ולהיות ראוי אליה.

ט. אנשי המלחמה

לאחר כניסת ישראל לארץ בי' ניסן, מתוארות בספר יהושע (פרק ה) שתי המצוות הראשונות שנעשו בארץ: ברית המילה וקרבת הפסח. לכאורה ניתן היה לראות בכך צירוף מקרים, שכיוון שבאו בסמוך לחג הפסח, היו צריכים להקריב קרבן פסח, וכתנאי לכך, כיון ש"כל ערל לא יאכל בו", הקדימו לכך גם את מצוות המילה.

אולם חז"ל ראו את פני הדברים אחרת: "זמן היה להם לבני שנימולו שתי פעמים, אחד במצרים ואחד במדבר, שנאמר: "כי מולים היו כל העם היוצאים" (בראשית רבה מו, ב). המהרז"ו על המדרש פירש שהכוונה למילה הציבורית של כל ישראל שנעשתה פעם אחת ע"י משה ופעם אחת ע"י יהושע. ומכאן שלא הייתה זו ברית מילה שהיא לשם מצוות מילה גרידא, או לשם מצוות קורבן פסח אלא "זמן היה להם לבניו" – זמן שנקבע מראש כשלב הכרחי בכניסה לארץ. וכך הם דברי רש"י (פסוק ד): "וזה הדבר אשר מל יהושע" – על ידי דיבור מל אותם. אמר להם: סבורים אתם לירש את הארץ ערלים? לא כך נאמר לאברהם: "ואתה את בריתי תשמור... ונתתי לך ולזרעך אחריד את ארץ מגורידך"³⁶⁵

ובפס' ב', על דברי הנביא: "ושוב מול את בני ישראל שנית", אומר רש"י בסוף דבריו: "ורבותינו אמרו: שנית זו פריעת מילה שלא ניתנה לאברהם אבינו"³⁶⁶. אם כן, ברור שאין זו מצוות מילה שהזדמנה לכניסה לארץ, אלא קשר מהותי בין כניסת ישראל לארץ לבין ברית המילה. מציאות ישראל בארץ מחייבת את קיום מצוות המילה בשלמותה.

התוספות בקידושין (לו, ב) מביאים את מדרש חז"ל, שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח אחד בלבד³⁶⁷, ומצדיקים זאת בכך שבפסח נאמרה "ביאה", וסברו כמו הדעה שאומרת שכל מקום שנאמרה "ביאה" אינו אלא אחר ירושה וישיבה, ומה שעשו בכל זאת פסח אחד במדבר, וכן את הפסח מיד בכניסה לארץ לפני ירושה וישיבה, מתרצים תוס' בתירוצם השני: "דסבירא להו כי האי תנא דאמר דביאה הכתוב גבי תפילין משמע - עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ, וכן משמע ביאה דכתיב גבי פסח". ומשמעות דברי התוס' היא שהקרבת קרבן הפסח בכניסתם לארץ היתה תנאי הכרחי לכניסה אליה.

עפ"י הדברים הללו נתן להבין את דברי הפרקי דר' אליעזר (פרק כח):

אמר ר' אלעזר: וכי מה ראה הכתוב לומר שתי פעמים "בדמיך חיי"? אלא, אמר הקב"ה, בזכות דם ברית מילה ודם פסח גאלתי אתכם ממצרים, ובזכותם אתם עתידין ליגאל בסוף מלכות רביעית, לכן נאמר שתי פעמים "בדמיך חיי"³⁶⁸.

365 בנוסף, קריאת המקום "גבעת הערלות" מבטאת שהיה כאן מעמד משמעותי ומכונן.

366 ועיין רד"ק סוף פס' ב' שחולק על רש"י, וייתכן שגרס אחרת בגמרא ביבמות עא, ב.

367 עיין תוס' ביבמות עב, א ד"ה 'משום' דעות נוספות בעניין.

368 ועיין בהספדו של הרב קוק על הרוגי פרעות תר"פ (אגרות הראי"ה ד, כה).

הקשר העמוק שבין הארץ לקרבן פסח, מביא לכך שבזכותו ייגאלו ישראל ויזכו להכנס לארץ. אך עדיין יש לשאול, מהי המשמעות של קשר זה? מהו החוט המקשר בין שתי מצוות אלה - מילה ופסח - לבין הכניסה לארץ? להבנת העניין עלינו להעמיק בדבריו של יהושע, ובלשון בה הוא נוקט (ה, ב-ו):

בעת ההיא אמר ה' אל יהושע: עשה לך חרבות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית ויעש לו יהושע חרבות צורים וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות. זה הדבר אשר מל יהושע, כל העם היוצא ממצרים חוברים כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים, כי מולים היו כל העם היוצאים, וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו. כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תום כל הגוי אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה', אשר נשבע ה' להם לבלתי הראותם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש...

הביטוי "אנשי המלחמה" ביחס לדור יוצאי מצרים כמעט שאינו מופיע בתנ"ך, ולכאורה אין מטרתו כאן אלא לציין את גיל יוצאי מצרים הנמנים על דור המדבר. ישנו מקום נוסף שמופיע ביטוי זה, בתחילת ספר דברים, בתיאורו של משה את שנות הנדודים במדבר (דברים ב, יד-טז):

והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלושים ושמונה שנה, עד תום כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע ה' להם. וגם יד ה' היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם. ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם.

החזקוני במקום מפרש:

אנשי המלחמה אותם שנאמר בהם ויעפילו אל ראש ההר שאמר משה להם ותחגרו איש את כלי מלחמתו.³⁶⁹

משמעות הדברים היא שהעיכוב בכניסה לארץ לא נבע מהמתנה שילכו לעולמם אנשי הדור שחטא בחטא המרגלים, אלא מהמתנה שילכו לעולמם אנשי חטא המעפילים! חטא המעפילים נתפס כחמור יותר מחטא המרגלים! גם ההתייחסות לאותה מלחמה, כמלחמה הידועה, על אף שמאז עברו מלחמות נוספות, מלמדת על טרגדיה מיוחדת שנצרבה בזיכרון הלאומי כטראומה.³⁷⁰

חומר הגדולה של "המלחמה", מלחמת המעפילים, היא הניתוק בין ארץ ישראל לבין רצון ה'. מעלתה של הארץ היא מצד ש"עיני ה' אלוקיך בה", ביכולתה לחבר שמיים וארץ. עיקר תפקידו של יהושע - להכניס את עם ישראל לארץ, ע"פ רצון ה'. יהושע רואה נחיצות רבה באזכור "אנשי המלחמה" בשעת הכניסה לארץ, הוא מבין שכנגד "אנשי המלחמה" שחטאו, עם ישראל צריך להקים אנשי מלחמה צדיקים, לוחמים שיודעים לחבר שמים וארץ, שחיים את התודעה של "ה' אֱלֹהֵיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶךָ" (דברים כג, טו). על מנת להצליח בכך, יודע יהושע, צריך שני דברים - ברית מילה וקרבן פסח.

369 וכן מעיר המעתיק על דברי הרשב"ם שם.

370 ויש בהתייחסות זו דמיון להתייחסותם המובנת של ניצולי השואה למלחמת העולם השנייה, שמכונה בפייהם: "המלחמה", כביכול לא עברנו מלחמות נוספות מאז.

על ברית המילה נאמר בחז"ל (נדרים לב, א): "גדולה מילה שאילמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ". גם היא, כישבת ארץ ישראל, שקולה כנגד כל המצוות שבתורה (שם). כאשר הקב"ה מצווה את אברהם אבינו למול הוא אומר לו "הִתְּהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תְּמִים" (בראשית יז, ב). כמו ארץ ישראל, נותנת ברית המילה שלמות לאדם, היא מבטאת את השעבוד המוחלט של האדם כלפי מעלה, את העלאת כל הכוחות הגשמיים, ללא יוצא מן הכלל, אל הקודש.

המהר"ל מבאר את עניינו של קרבן הפסח (הלכות פסח בקצרה):

"והכתוב נתן טעם לפסח "אשר פסח ה' על בתי בני ישראל במצרים" (שמות יב), ר"ל שהכה בכורי מצרים ובתינו הציל. וזה מורה כי ישראל הם להקדוש ברוך הוא שאין אחד מכה ומפסיד דבר שהוא שלו, ובזה אנו עבדים לו ועובדים אל ה' יתברך בעבודתו, שהוא הקרבת הפסח כעבד שהוא עובד לרבו. והלקיחה שלקח ה' יתברך ישראל היא מפני שהוא יתברך אחד בוחר בעם מיוחד, ולא בריבוי האומות, שכשם שהוא אחד בוחר בעם אחד, ולכך הקרבת הקרבן הזה מעם אחד אל השם יתברך שהוא אחד.

קרבן הפסח סובב סביב עניין האחדות. הקשר הדדי: הקב"ה בוחר בעם ישראל, ועם ישראל בוחר בקב"ה, "אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם" (ברכות ו, א). עבודת ה' אינה משאירה דבר שהוא לא מכוון, אין שום כח שלא צריך להיות מופנה אל עבודת ה', "ומצוותו לאכול אותו על קרבו ועל כרעיו הכל כאחד שלא יתחלק, כי עבודתו למי שהוא אחד" (מהר"ל, שם).³⁷¹

על ידי חידוש וחיזוק הברית עם הקב"ה, מתגלה ברית דמים כפולה: פרטית (המילה) וכללית (הפסח). יהושע מבטיח את הצלחת עם ישראל במבחן הרוחני של ירושת הארץ, ביכולת להישאר אנשי קודש בתוך עולם המעשה ולרומם אותו. יהושע בוחר דווקא בשתי מצוות אלה, שהן שתי מצוות עשה שיש בהן כרת, שהעובר עליהן מנתק עצמו מהקב"ה, והמקיימן מקשר את עצמו אליו בקשר בל ינתק. דווקא אותן יש צורך מיוחד לקיים בכניסה לארץ - להעמיד עמדה מוסרית איתנה ללוחמים ולתת משמעות לכל המלחמות בהמשך הדרך.

ראוי לציין שבמילת העם בעת הכניסה לארץ היה סיכון בטחוני, שהרי המילה החלישה את הלוחמים (כמו שהחלישה את אנשי שכס במעשה שמעון ולוי), במצב שבו היו נתונים בסכנה מצד עמי כנען. עמים אלו היו עשויים לנצל את מצבם ולפתוח במלחמה נגדם, והנביא אכן מציין: "וישבו תחתם במחנה עד חיותם" (פסי ח, א) אך מבחינת יהושע, בחשיבה צבאית - טקטית, עדיף צבא חזק ברוחו ובעמדתו המוסרית, גם אם הוא חלש יותר בגופו, מאשר להפך.

אולי בכך תובן הלשון המייחסת את מצוות המילה אישית ליהושע: "עשה לך חרבות צורים... ויעש לו יהושע". מפשט הכתובים אף עולה שיהושע בעצמו נימול, ונחלקו בכך הפרשנים. אך לאור הני"ל יובן הדבר היטב, שכן ברית המילה כאן אינה רק מצווה פרטית של כל יחיד ויחיד, אלא היא תנאי להצלחת העם כולו ולהצלחת יהושע במצוותו שלו - הכנסת העם לארץ.³⁷²

371 על פי זה מובן גם הקשר של יוסף הצדיק, האיש המאחד - לקרבן פסח, שעל ידי נשיאת ארונו התחדשה מצוות פסח שני.

372 ועיין לעיל בעניין המלחמה בעמלק שהארכנו בעניין המיוחד של מצוות המילה כמבטאת את קידוש החומר

י. מעמד הברית ומיקומו

במעמד הברית בהר גריזים ובהר עיבל, יש משום חידוש קבלת התורה. במעמד זה היו סממנים רבים המזכירים את מעמד הר סיני. לדוגמה נציין את דברי חז"ל על הפסוק (דברים כז, יד): "ועלו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם" - "בקולו של רם, מלמד ששיתף הקב"ה קולו עמם" (ירושלמי סוטה פ"ז, ה"ב), דבר המאפיין את מתן תורה.

ישנן שתי מחלוקות בחז"ל בנוגע למעמד זה, בשאלת הזמן בו התרחש ובשאלת המקום בו התקיים. ביחס לזמן - ישנה דעה הסוברת שמעמד זה התרחש ביום הכניסה לארץ, ודעה האומרת שהתרחש לאחר ארבע עשרה שנים בהם ירשו את הארץ וישבו בה. ביחס למקום - דעה אחת אומרת שהמעמד היה בשכם, כפשט הפסוקים, ודעה שניה לפיה עשו שתי גבשושיות ליד הירדן; לאחת קראו הר גריזים ולשנייה הר עיבל.

לדעת המשנה, שהמעמד נעשה ביום הכניסה, יש בכך המשך לדברינו לעיל. בספר דברים (כג, טו) נאמר: "כי ה' א-להיך מתהלך בקרב מחנהך להצילך ולתת אבניך לפניך והיה מחנהך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך". הקב"ה מלווה אותנו בכל מפעלי החיים, ואנו צריכים להתנהג בהתאם, להיות ראויים להשראת השכינה. בפרט בעת מלחמה, כאשר יש שינוי בסדרי החיים הרגילים וישנה סכנה של היסחפות אחרי הנטיות החומריות, כנגד סכנה זו עומד עם ישראל וכורת ברית, מחזק את הקשר לא-לוהי ישראל ומתרומם למדרגה בה יהיה ראוי להשראת שכינה. יהושע מקדים לכיבוש הארץ את כריתת הברית עם התורה, שחיבור פנימי אליה מעניק משמעות אמיתית לכניסה לארץ. יהושע יודע שעל מנת לזכות בסיעתא דשמיא במהלך המלחמות, ולאחר מכן במהלך הישיבה בארץ ישראל וההנהגה הטבעית שבה, על עם ישראל להיות קדושים ומופרשים מכל חטא ותועבה, וכדברי הרב שלמה גורן (מחניים טו): "לחשב חשבוננו של עולמנו עולם הנפש והרוח, ולהיות ערובה נאמנה לקיום הצו הא-להי והיה מחנה קדוש עד אשר יכונן מלכות השמים בעולם במלכות הדעת והחכמה, מלכות האהבה; אהבת איש את קונו, אהבת איש את אחיו, אהבת איש את ארצו".

שכם היא עיר של ניגודים, הן מבחינה טופוגרפית - העיר ממוקמת בעמק, כאשר הר עיבל, הר הקללה, מצפונה והר גריזים, הר הברכה, בדרומה, והן מבחינת המאורעות שעברו עליה במהלך השנים. מצד אחד היא מהווה מקום לעבודת ה', ההיראות הראשונה של הקב"ה לאברהם בארץ ישראל הייתה בשכם, ובעקבותיה בנו שם אברהם (בראשית יב) ויעקב (שם לג, כ) מזבח. מצד שני שכם מהווה מקום של פילוג - תחילה בין יוסף ואחיו (בראשית לד, יג-טו), ואחר כך בין ממלכות ישראל ויהודה (מלכים א, יב), וכמו כן מלכותו של אבימלך, שהרג את אחיו, הייתה בשכם (שופטים ט) ³⁷³.

חז"ל אומרים על שכם כי היא "מקום מזומן לפורענות" (סנהדרין קב, א), הניגודיות מהווה פוטנציאל לאחדות גדולה מצד אחד וסכנה גדולה מצד שני. כאשר עם ישראל יוצאים ממצריים הם לוקחים את עצמות יוסף איתם, הם נושאים את התורה של יוסף, את הלימוד הגדול שהוא

ואת חיבור שמים וארץ.

373 במדרש 'אור אפילה' מכונה שכם 'סלע המחלוקות' (מובא בתורה שלמה לרב כשר, וישלח ל"ה, אות כד).

לימד אותנו על קידוש העולם הזה. הם נושאים את ארונו בתוך המחנה, במחנה לוויה, ליד אוהלו של משה. דמותו של יוסף היא המצפן המוסרי הפנימי שמורה את הכיוון, את היחס הנכון ואת הדרך כיצד, ולשם מה יוצאים ממצרים ונכנסים לארץ ישראל. מקום קבורתו של יוסף בשכם אינו אקראי, במקום הזה קוברים עם ישראל את יוסף, "המשביר לכל עם הארץ", האיש שידע בחייו לאחד את כל הכוחות; האח שהשכיל להיות בשלום אמת עם אחיו למרות שהם מכרוהו. על ידי קבורתו בשכם, מקווים ישראל ללמוד מדרכיו, להצליח לעמוד באתגר, ולנצל את כוחה של שכם לאחדות גדולה.

במקום הזה, שיש בו הוראה ברורה על משמעות כניסתנו לארץ - קידוש החומר, כורת עם ישראל ברית עם הקב"ה, בהנהגתו של יהושע, זרעו של יוסף. כאשר חצי מהעם על הר גריזים, חציו השני על הר עיבל, ויוסף המאחד בתוכם, מכריזים עם ישראל שהם נכונים למשימה; בישראל הניגודיות אינה סתירה אלא הכנה לאחדות שלימה. הדבר בולט אף יותר עפ"י הדעה שהמעמד התקיים ליד הירדן, ובכל זאת ראו צורך לבנות מודל של הרי שכם דווקא.

בגמרא מובא (סוטה לו, א):

בוא וראה כמה נסים נעשו באותו היום: עברו ישראל את הירדן, ובאו להר גריזים ולהר עיבל יתר משישים מיל ואין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם... והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו ובירכו וקיללו.

הגר"א מעיר על כך (אדרת אליהו דברים יא, כט): "ובגמרא נמצא טעות סופר, "וברכו וקיללו", כי הברכות והקללות היו קודם המזבח והקרבת הקורבנות, וצריך לומר "וברכו" - פירוש ברכת המזון, לכן אמרו "וברכו" - כי יהושע תיקן להם ברכת הארץ באותו היום". מתוך כריתת הברית עם התורה, מתרוממים אנו למדרגה שמאפשרת לנו לראות את הארץ ככבושה לפנינו, ולהודות על קבלת מתנת הארץ, עוד לפני שכבשנוה.

יא. גורלות

נקודה נוספת שראוי להתבונן בה היא השימוש בגורל. בשתי הזדמנויות אנו מוצאים את יהושע משתמש בגורל, בפעם הראשונה על מנת לגלות מי מעל בחרם של יריחו (פרק ז), ובפעם השניה בחלוקת הארץ לשבטים (פרק יג). בשני המקומות הטלת הגורל נעשית ע"י ציווי מפורש מהקב"ה. מה המשמעות של הטלת הגורלות, האם יש כאן צירוף מקרים או שמא יש כאן מעשה מכוון? כאשר הגורל מראה שעכן הוא זה שמעל מחרם, פונה אליו יהושע (יג, ט): "בְּנִי שִׁים נָא כְּבוֹד לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵן לוֹ תוֹדָה וְהִגַּד נָא לִי מַה עֲשִׂיתָ אֶל תִּכְחַד מִמֶּנִּי" (בראשית יז, ג). המדרש מתאר בהרחבה את דו השיח בין עכן ליהושע (ילקוט שמעוני, יהושע ז):

בשעה שנפל הגורל על עכן, אמר לו: יהושע, בגורל אתה בא עליי!! אתה ואלעזר הכוהן, שני גדולי הדור אתם. אם אני מפיל גורל עליכם, על אחד מכם הוא נופל! אמר לו: בבקשה ממך, שלא תוציא לעז על הגורלות, שעתידיה ארץ ישראל שתתחלק בגורל, שנאמר "אך בגורל תחלק הארץ", ותן לו תודה.

הגורל, אינו שייך להנהגה ניסית נגלית אלא להנהגת הטבע. הטענה שהגורל אינו מכוון ורק

בדרך מקרה יצאה תוצאה מסוימת, יש בה הרבה מן ההגיון, ואכן חז"ל משבחים את עכן על כך שהוא הודה³⁷⁴, ועל ידי הודאתו אף זכה לחיי העולם הבא (סנהדרין ו, ב). השימוש בגורל מצריך אמונה איתנה שהקב"ה משגיח ומכוון את העולם גם בדרכי הטבע. נראה שזהו בדיוק המסר אותו הקב"ה מצווה את יהושע ללמד את עם ישראל, הן בכניסה לארץ ישראל והן ע"י חלוקת הנחלות באמצעות הגורל. בארץ ישראל שבה כל הנהגתנו תהיה על ידי דרכי הטבע וההשתדלות עלינו לדעת שגם הנהגות הטבע הנסתרות מכוונות ומנוהלות על ידי הקב"ה.

יב. שמש בגבעון דום

יש לעניין זה דוגמאות רבות בספר יהושע, אך נזכיר רק עוד דוגמה אחת – העמדת השמש והירח. פרשייה זו מעלה שאלות רבות, ונמנה חלק מהן:

א. מה הצורך בנס זה, שמבחינה צבאית היה לכאורה מיותר?

ב. מה פשר הכתוב: "וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו, הלא היא כתובה על ספר הישר"? (יהושע י, ג).

ג. מה תפקידו של פסוק טו: "וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה", דבר שבפועל קרה רק בסוף הפרק?

ביחס לשאלה השלישית עונה המלבי"ם, שכפי נסיבות המלחמה **חשב** יהושע לשוב לגלגל, והפסוק מתאר זאת כאילו שב בפועל. אך בעל מצודת דוד כתב: "וישב יהושע אחר כל המעשים האמורים במקראות שלאחריו". דבריו תמוהים מאד, שכן הפסוקים בהמשך (עד סוף הפרק) מתארים מלחמה לכיבוש מרכז ארץ ישראל ודרומה, מלחמה שארכה זמן רב, ובסיום הפרק מופיע הפסוק הנ"ל פעם נוספת בדיוק באותם מילים.

אולי ניתן לומר בביאור הדברים, שמבחינת יהושע המלחמה הסתיימה עוד בטרם החלה. יהושע רואה בהעמדת השמש והירח את סיום המלחמה, וכביכול כבר אפשר לשוב לגלגל. כעניין צדדי מוסיף יהושע שאח"כ המשיכו בפועל להילחם, ומפרט את הקרבות השונים. וזאת, שהרי "הלא היא כתובה על ספר הישר", וכדברי חז"ל המובאים בפרשנים, הכוונה היא להבטחת יעקב ליוסף שזרעו של אפרים יהיה מלוא הגויים, אימתי? "ביום שעמדה חמה ליהושע נתמלא כל העולם שמעו של יהושע" (רש"י שם).

כל עמי הארץ ראו שגרמי השמים עומדים, וזה שייך לעיקר מהותו של ספר הישר, ספר בראשית בו מסופר על האבות שנקראו ישרים, שתכליתם היתה הפצת דבר ה' בעולם והאמנת אחדותו. כאשר יהושע, זקן ויושב בישיבה, מעמיד את גרמי השמים - את השמש, שמסמלת את שיא הגשמיות ועוצמת הטבע, הוכח לעיני כל העולם שהשמש אינה כוח עצמאי, אלא כשמה - תפקידה לשמש את ריבונה. הטבע והגשמיות יש להם מקום אך ורק כשליחי ה', כחלק מהופעת אחדות ה' בעולם ובכפיפות לעובדי ה' ולעושי רצונו. זה תפקידו של עם ישראל בעולם, "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו", ולשם כך הם נוחלים את הארץ. זו תכליתם של

האבות ותכלית כתיבת ספרם, ספר הישר, כדברי ר' יצחק המפורסמים בתחילת התורה. "וידום השמש והירח עמד... הלא היא כתובה על ספר הישר" – וכיוון שהיא כבר כתובה, לכן מבחינת יהושע בהעמדת השמש והירח אפשר כביכול לשוב אל הגלגל, משום שבכך נעשתה המלחמה בשורשה, וכל הקרבות שאח"כ אינן אלא הוצאה לפועל ויישום הניצחון.

יג. נבואה שנצרכה לדורות

זוהי דרכו של יהושע בכיבוש הארץ - אחדות הרוח והחומר ובניין החומר מתוך עמדה מוצקה של קודש. זהו "ערכה של ארץ ישראל", וכדברי הרב קוק (אורות התחיה כח):

הקדושה שבטבע היא קדושת ארץ ישראל, והשכינה שירדה בגלות עם ישראל הוא הכשרון להעמיד קדושה בנגוד לטבע. אבל הקדושה הלוחמת נגד הטבע אינה קדושה שלמה, צריכה היא להיות בלועה בתמציתה העליונה בקדושה העליונה, שהיא הקדושה שבטבע עצמה, שהוא יסוד תקון עולם כולו וביסומו הגמור, והקודש שבגולה יחובר אל קודש הארץ, "ועתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל".

במהלך חייו הולך ומגשים עם ישראל את חזון הנביאים; מתוך ידיעה זו אנו שואבים את הביטחון להמשך הדרך. הידיעה שאנחנו חלק ממשוה גדול, ההכרה שאנחנו אבר אחד מגוף האומה ושכל אחד מאיתנו אחראי לממש פן מסוים של עם ישראל, נותנת ערך נשגב למעשינו. כל מעשה קטן הופך להיות חלק משרשרת גדולה ומקבל משמעות נצחית. נבואה שנצרכה לדורות נכתבה, ובפרט לדורנו, הדור האחרון, היורשים את הארץ ירושת עולם. יהושע הוא מסדר הספסלים בבית מדרשו של משה, והוא מסדר הספסלים בבית המדרש הנצחי של עם ישראל. הוא נותן את הסדר, הכיוון והכלים ליישום התורה בארץ ישראל. הוא מלמד אותנו מהו החיבור הראוי בין הדברים; כיצד לנחול את הארץ ולהאיר את האור של עם ישראל לעולם כולו (פנקסי הראי"ה יב, ח):

ארץ ישראל שהיא הנה הארץ של התנ"ך, שכל התנ"ך כולו ברוב פרקיו הרי הוא קשור עמה, עם עברה, ועם ההווה שלה, ועם עתידה... שכל מה שתהיה אדמת הקודש הזאת, אדמת הנביאים וחוזי הקודש האמיתיים, יותר מבונה ויותר מיושבת, יותר תופסת מקום בחיים האנושיים, ככה יהיה רושם של התנ"ך יותר מעורה במפעלי החיים, והאנושיות תהיה בזה מוכשרה יותר להיות סופגת אל תוכה את האור הטהור של קדושת התנ"ך ודבר אלקים היצוק בו, לאושר כל התבל כולה... וסוף כל סוף מוכרחת היא ארץ התנ"ך להבנות ע"י העם התנ"כי, כדי להכניס את רוח השלום הא-להי שבתנ"ך, בכל מרומו העדין, בחיי העמים אשר על פני כל כדור ארצנו.

פעילותו של החייל בצבא מופנית רובה ככולה כלפי חוץ, בהתמודדות יום-יומית עם האויב, ולהבדיל בעבודה משותפת עם מפקדים, פקודים וחברים-ליחידה. על מנת שיוכל למלא את תפקידו בצורה המיטבית, על החייל להיות בעל עולם פנימי עשיר ומוצק. רק מי שמלא בפנים, יוכל לפעול כלפי חוץ. 'טוהר המחנה' או 'טוהר הנשק' אינה סיסמה ריקה מתוכן, זוהי תביעה אלוקית מוסרית ממדרגה ראשונה המתבטאת באורח חייו של החייל הישראלי. מלחמה היא מצווה. וכמצווה – יש לה את כל התכונות של המצווה. לטנק יש גדרים מעשיים, הוא צריך

להיות טנק³⁷⁵, והחייל צריך להיות חייל. גם הנפש צריכה להתאים לכך, לכל מצווה נדרשים כוחות הנפש המתאימים לקיימה. מעשה המלחמה אינו רק טכניקה, נדרשות נשמות של טוב המסוגלות להילחם ברע.

אנו, חיילי צה"ל, ממשיכים את דרכם של נוחלי הארץ. עלינו להתמלא בעומק הפנימי של ארץ ישראל - הארץ השמימית - לחבר שמים וארץ ולקדש את כל רבדי החיים. עלינו לדעת שעשייתנו היום יומית, היא כל כולה קודש, מכוונת ומקדמת את עם ישראל אל ייעודו השלם – תיקון העולם הזה, החומרי והמורכב, במלכות ש-ד-י.

375 "קדושת מדי הצבא היא קדושה עצמית מקורית. זו קדושת כל מכשירי המצווה, מכל הצדדים, מכל הטנקים" (שיחות הרצי"ה מועדים ב, עמוד 251)